

АНОТАЦІЯ

Куцовол К. В. Оціночні поняття у праві соціального забезпечення України. – *На правах рукопису.*

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії в галузі 08 – право за спеціальністю 081 – право. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Київ, 2023.

Дисертаційне дослідження присвячено теоретико-правовим засадам аналізу оціночних понять у праві соціального забезпечення України. Здійснено теоретико-правову характеристику даної правової категорії. Визначено поняття, сутність, а також ознаки оціночних понять у праві соціального забезпечення.

Розкрито визначення категорій «понятійний апарат», «термінологічний апарат», «категоріальний апарат», їх співвідношення та складові; з'ясовано співвідношення та специфіку кожного з понятійних апаратів права соціального забезпечення як науки, як галузі права та як навчальної дисципліни; сформульовано визначення, функції та ознаки оціночних понять як складової частини понятійного апарату права соціального забезпечення; визначено особливості тлумачення та застосування оціночних понять наведено приклади оціночних понять у джерелах права соціального забезпечення.

Здійснено порівняння категорій «понятійний апарат», «термінологічний апарат» та «категоріальний апарат». Проаналізовано останні зміни в основних законодавчих актах, що містять оціночні поняття, їх особливості, розглянуто питання необхідності існування оціночних понять. Дістало подальший розвиток дослідження понятійного апарату права соціального забезпечення, визначення цієї категорії. У першому розділі також проаналізовано праці правників та науковців, детально розібрані

необхідні поняття за допомогою дослідження їх визначень у багатьох тлумачних словниках.

За будовою складових частин оціночні поняття права соціального забезпечення класифіковано на складні та прості. Під простими оціночними поняттями слід розуміти словосполучення, яке не містить у своєму складі інших оціночних понять («належні умови», «професійні труднощі»). Складні – це словосполучення, що складається з двох або більше оціночних понять («небезпечний виробничий фактор»).

Підсумовано, що оціночні поняття економічного характеру в праві соціального забезпечення, що використовуються в Конституції України та Законах України, мають такі особливості як:

1. Оціночні поняття економічного характеру, що використовуються в Конституції України та Законах України, відображають кількісний аспект сутності права соціального забезпечення. Тобто, такі поняття вказують на певний розмір матеріального забезпечення чи рівень впливу, ефективності, достатності соціального забезпечення. Це пояснює й переважання таких понять в соціальних нормах права, які розміщені в податковому та бюджетному законодавстві.

2. Оціночні поняття економічного характеру в праві соціального забезпечення, що застосовують в Конституції України та Законах України, використовують запозичену з економічних наук лексику. Така ситуація обумовлює їх науковий характер та складену форму побудови. При цьому, такий підхід ускладнює розуміння норм права суб'єктами відносин із соціального забезпечення, які не володіють спеціальними економічними знаннями. Як наслідок, можливе неправильне їх тлумачення та формування неправомірних очікувань від дії норм права, що містять оціночні поняття.

3. Оціночні поняття економічного характеру, що використовуються в Конституції України та Законах України, відповідають за практичне втілення соціального забезпечення. Тобто, такі норми впливають на спосіб обрахунку

розміру соціальної допомоги, визначення частки бюджету, яка використовується для соціального забезпечення. Їх використання дає змогу більш гнучко аналізувати результати наданого соціального забезпечення в кожному році та в межах конкретних видів соціальних допомог.

Аргументовано, що для оціночних понять у праві соціального забезпечення, що використовуються в підзаконних нормативно-правових актах у сфері захисту вразливих груп населення, властивими є такі особливості:

1. Оціночні поняття у праві соціального забезпечення, що використовуються в підзаконних нормативно-правових актах у сфері захисту вразливих груп населення, мають програмний характер. Це означає, що вони лише встановлюють напрямок, окреслюють спосіб виконання певної дії. Такі оціночні поняття використовуються для опису мети й завдань, принципів та результатів діяльності органів публічної влади, запровадження нових технологій чи втілення стратегій.

2. Оціночні поняття у праві соціального забезпечення, що використовуються в підзаконних нормативно-правових актах у сфері захисту вразливих груп населення, орієнтовані на непередбачувані соціальні ризики. Кількість таких ризиків та випадків, за яких вони можуть настати, є значно більшими й з часом дедалі збільшуються. Оціночні поняття в підзаконних актах дозволяють швидко пристосуватися до змін, врахувати нові обставини в трудових відносинах, стані здоров'я та обумовлюють їх широку розповсюдженість в підзаконних актах щодо надання соціальних послуг.

3. Оціночні поняття у праві соціального забезпечення, що використовуються в підзаконних нормативно-правових актах у сфері захисту вразливих груп населення, не відповідають тим, що вживаються в на рівні Законів та Конституції України. В окремих випадках можливі навіть колізії між оціночними поняттями, які використовуються в підзаконних актах. Це зумовлено безсистемністю соціального законодавства, що уповільнює

прийняття змін та ускладнює знаходження проблемних аспектів. Оціночні поняття можуть мати синонімічний характер або ж інший порядок викладення, що й впливає на швидкість їх знаходження.

Розкрито специфіку сучасного стану застосування оціночних понять у праві соціального забезпечення України, деталізовано зміст проблем у цій сфері. Досліджено напрями оптимізації застосування оціночних понять у праві соціального забезпечення України. Запропоновано напрями запозичення у національне соціальне законодавство позитивного іноземного досвіду щодо застосування оціночних понять у праві соціального забезпечення.

Відмічено, що тенденція із створення критеріїв визначення необхідності їх вживання та належного правозастосування оціночних понять у праві соціального забезпечення полягає у законодавчому закріпленні вимог до діяльності осіб, які встановлюють норми права із оціночними поняттями та тих, хто їх безпосередньо реалізує. Реалізація даної тенденції можлива у таких напрямках:

1. Створення законодавства щодо юридичної техніки. Необхідність закріплення правил юридичної техніки на законодавчому рівні дозволить їх уніфікувати та зробити доступними для усіх осіб, що беруть участь у створенні нормативно-правових актів. Для застосування оціночних понять в праві соціального забезпечення це означає наявність відповідальності за порушення вимог й необґрунтоване їх поширення, збільшення, наявність синонімів, порушення логіки побудови норми права чи філологічних правил.

2. Збільшення кількості підзаконних процедурних актів із соціального забезпечення. Змістом таких актів буде розміщення критеріїв правозастосування, деталізацію та уточнення змісту оціночних понять. Важливою їх особливістю є системний характер, адже підзаконні акти будуть безпосередньо пов'язані із нормативно-правовим актом, який вони уточнюють.

3. Встановлення повноваження в органів публічної влади, що діють у сфері соціального забезпечення, на регулярний перегляд та вдосконалення критеріїв необхідності вживання та належного правозастосування оціночних понять. Така ситуація обумовлюється постійним розвитком соціальної сфери, а отже, потребою переглядати не лише норми права щодо розміру матеріального забезпечення, але й керівні принципи та завдання соціального захисту та забезпечення загалом. Контроль за виконанням такого обов'язку знову ж сприятиме систематизації та узгодженості оціночних понять.

Резюмовано наступні особливості використання оціночних понять у праві соціального забезпечення у Польщі:

1. Використання оціночних понять в польському законодавстві, зокрема соціальному, регулюється у спеціальному нормативно-правовому акті. Завдяки цьому визначаються причини розміщення оціночного поняття в нормі права, встановлюються правила взаємодії оціночних понять між собою та з іншими юридичними термінами. Водночас, як свідчить аналіз польського соціального законодавства, дотримання вимоги при застосування оціночних понять не завжди дотримуються, як через застарілість окремих норм права, так й через недостатність моніторингу змісту нових нормативно-правових актів.

2. Метою застосування оціночних понять в праві соціального забезпечення є збільшення свободи дій. Тобто, оціночні поняття дають змогу розширити обсяг повноважень, зміст певного соціального права, кола обов'язків із соціального забезпечення. Такий підхід суттєво відрізняється від національного, де оціночні поняття використовуються хаотично та часто безцільно через неналежне дотримання правил юридичної техніки.

3. Застосування оціночних понять в праві соціального забезпечення в Польщі є обмеженим. Насамперед, це стосується юридичної відповідальності за порушення норм соціального законодавства, де оціночні поняття можуть стосуватися лише умислу та лише у тих випадках, коли умисел реально

впливає на вибір покарання. Окрім того, обмеження стосується способів розміщення оціночного поняття в нормі права. Це може бути використання оціночного поняття одночасно із його легальним тлумаченням, виділення оціночного поняття шляхом спеціальних слів та доповнення прикладами або ж розташування в певній частині нормативного положення.

Ключові слова: оціночні поняття, соціальне право, право соціального забезпечення, соціальне законодавство, соціальний захист, оцінювання, соціальні послуги, соціальне страхування.

ANNOTATION

Kutsovol K. V. Evaluative concepts in the social security law of Ukraine.
– *On the rights of the manuscript.*

The dissertation on competition of the degree of the doctor of philosophy in the field of 08 law on a specialty 081 law. - Taras Shevchenko National University of Kyiv. - Taras Shevchenko National University of Kyiv. Kyiv, 2023.

The dissertation study is devoted to the theoretical and legal foundations of the analysis of evaluative concepts in the law of social security of Ukraine. The theoretical and legal characterization of this legal category has been carried out. The concept, essence, and signs of evaluative concepts in social security law are defined.

The definition of the categories "conceptual apparatus", "terminological apparatus", "categorical apparatus", their relations and components are disclosed; the relationship and specifics of each of the conceptual apparatuses of social security law as a science, as a branch of law and as an academic discipline are clarified; the definition, functions, and features of evaluative concepts are formulated as a component of the conceptual apparatus of social security law; the peculiarities of the interpretation and application of evaluative concepts are determined, and examples of evaluative concepts in the sources of social security law are given.

The categories "conceptual apparatus", "terminological apparatus" and "categorical apparatus" were compared. The latest changes in the main legislative acts containing evaluative concepts and their features are analyzed, the question of the necessity of the existence of evaluative concepts is considered. The study of the conceptual apparatus of social security law, the definition of this category, was further developed. The first chapter also analyzes the works of lawyers and scientists, analyzes the necessary concepts in detail by studying their definitions in many explanatory dictionaries.

According to the structure of the constituent parts, the evaluative concepts of social security law are classified into complex and simple. Simple evaluative concepts should be understood as a phrase that does not contain other evaluative concepts ("proper conditions", "professional difficulties"). Complex is a phrase consisting of two or more evaluative concepts ("dangerous production factor").

It is summarized that the evaluative concepts of an economic nature in the law of social security, used in the Constitution of Ukraine and the Laws of Ukraine, have such features as:

1. Evaluative concepts of an economic nature used in the Constitution of Ukraine and the Laws of Ukraine reflect the quantitative aspect of the essence of social security law. That is, such concepts indicate a certain amount of material support or the level of influence, efficiency, and adequacy of social support. This also explains the prevalence of such concepts in the social norms of law, which are placed in tax and budget legislation.

2. Evaluative concepts of an economic nature in the law of social security used in the Constitution of Ukraine and the Laws of Ukraine use vocabulary borrowed from economic sciences. This situation determines their scientific nature and complex form of construction. At the same time, this approach makes it difficult for subjects of social security relations who do not have special economic knowledge to understand the rules of law. As a result, their incorrect interpretation

and the formation of illegitimate expectations from the operation of legal norms containing evaluative concepts are possible.

3. Evaluative concepts of an economic nature used in the Constitution of Ukraine and the Laws of Ukraine are responsible for the practical implementation of social security. That is, such norms affect the method of calculating the amount of social assistance, determining the share of the budget that is used for social security. Their use allows for a more flexible analysis of the results of the provided social security in each year and within specific types of social assistance.

It is argued that the following features are characteristic of the evaluative concepts in social security law used in secondary legal acts in the field of protection of vulnerable population groups:

1. Evaluative concepts in the law of social security, used in subordinate legal acts in the field of protection of vulnerable population groups, have a programmatic nature. This means that they only set the direction, outline the way to perform a certain action. Such evaluative concepts are used to describe the purpose and tasks, principles and results of the activities of public authorities, the introduction of new technologies or the implementation of strategies.

2. Evaluative concepts in the law of social security, used in subordinate legal acts in the field of protection of vulnerable groups of the population, are focused on unpredictable social risks. The number of such risks and cases in which they may occur are much larger and are increasing over time. Evaluative concepts in by-laws make it possible to quickly adapt to changes, take into account new circumstances in labor relations, health conditions and cause their wide spread in by-laws on the provision of social services.

3. Evaluative concepts in the law of social security, used in subordinate legal acts in the field of protection of vulnerable population groups, do not correspond to those used at the level of the Laws and the Constitution of Ukraine. In some cases, there may even be conflicts between the evaluative concepts used in the by-laws. This is explained by the unsystematic nature of social legislation, which slows

down the adoption of changes and makes it difficult to find problematic aspects. Evaluative concepts can have a synonymous character or a different order of exposition, which affects the speed of their finding.

The specifics of the current state of application of evaluative concepts in the law of social security of Ukraine are revealed, the content of problems in this area is detailed. The areas of optimization of the application of evaluative concepts in the law of social security of Ukraine have been studied. Directions for borrowing positive foreign experience in the national social legislation regarding the application of evaluative concepts in social security law are proposed.

It was noted that the trend of creating criteria for determining the necessity of their use and proper enforcement of evaluative concepts in social security law consists in the legislative establishment of requirements for the activities of persons who establish legal norms with evaluative concepts and those who directly implement them. Implementation of this trend is possible in the following areas:

1. Creation of legislation on legal technology. The need to consolidate the rules of legal technique at the legislative level will allow to unify them and make them available to all persons participating in the creation of normative legal acts. For the application of evaluative concepts in the law of social security, this means the presence of responsibility for violation of requirements and their unjustified distribution, increase, presence of synonyms, violation of the logic of construction of legal norms or philological rules.

2. Increasing the number of by-law procedural acts on social security. The content of such acts will include the placement of law enforcement criteria, detailing and clarification of the content of evaluation concepts. An important feature of them is their systemic nature, because by-laws will be directly related to the normative legal act that they clarify.

3. Establishing the authority of public authorities operating in the field of social security to regularly review and improve the criteria for the need for the use and proper enforcement of evaluative concepts. This situation is caused by the

constant development of the social sphere, and therefore the need to review not only the legal norms regarding the amount of material support, but also the guiding principles and tasks of social protection and security in general. Control over the fulfillment of such an obligation will once again contribute to the systematization and consistency of evaluation concepts.

The following features of the use of evaluative concepts in social security law in Poland are summarized:

1. The use of evaluative concepts in Polish legislation, in particular social legislation, is regulated in a special legal act. Thanks to this, the reasons for the placement of the evaluative concept in the legal norm are determined, the rules for the interaction of evaluative concepts with each other and with other legal terms are established. However, as evidenced by the analysis of Polish social legislation, compliance with the requirements for the application of evaluative concepts is not always observed, both due to the obsolescence of certain legal norms and due to insufficient monitoring of the content of new regulatory legal acts.

2. The purpose of applying evaluative concepts in social security law is to increase freedom of action. That is, evaluative concepts help to expand the scope of powers, the content of a certain social right, and the scope of social security responsibilities. This approach is significantly different from the national one, where evaluative concepts are used chaotically and often aimlessly due to improper observance of the rules of legal technique.

3. The application of evaluative concepts in social security law in Poland is limited. First of all, it concerns legal responsibility for violation of norms of social legislation, where evaluative concepts can relate only to intent and only in those cases when intent really affects the choice of punishment. In addition, the limitation concerns the ways of placing the evaluative concept in the rule of law. This can be the use of an evaluative concept simultaneously with its legal interpretation, highlighting the evaluative concept through special words and

supplementing it with examples, or placing it in a certain part of the regulatory provision.

Key words: evaluation concepts, social law, social security law, social legislation, social protection, evaluation, social services, social insurance.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

*Статті у наукових фахових виданнях України
та наукових періодичних виданнях інших держав:*

1. Куцовол К.В. Правовий статус працівника як суб'єкта в сфері охорони праці. Соціальне право. 2020 №1. С.175-177.
2. Куцовол К.В. Оціночні поняття у праві соціального забезпечення, які використовуються у національних підзаконних нормативно-правових актах за критерієм приналежності до інституту. KELM 2020 № 3 (31), vol. 4 С. 125-131
3. Куцовол К.В. Прості та складні оціночні поняття у праві соціального забезпечення, які використовують у Конституції України та Законах України. Юридична наука. 2020. №9. С. 285-294.
4. Куцовол К.В. Критерій сфери вживання та соціально-економічної сутності оціночних понять у праві соціального забезпечення, які використовують у Конституції України та Законах України. Юридична наука. 2020. № 10. С. 133-144.
5. Куцовол К.В. Проблеми застосування оціночних понять у праві соціального забезпечення України. Соціальне право. 2021 №3. С. 126-133
6. Куцовол К.В. Досвід Латвії щодо застосування оціночних понять: напрями запозичення у національне соціальне законодавство. Соціальне право. 2021 №4. С. 194-200
7. Куцовол К.В. Класифікація оціночних понять права соціального забезпечення України. Науковий Вісник публічного та приватного права. 2021. № 6, том 2. С. 28-36.

Матеріали наукових конференцій:

8. Куцовол К.В. Напрями оптимізації застосування оціночних понять у праві соціального забезпечення України. Перспективні напрямки розвитку юридичної науки у ХХІ сторіччі: матеріали міжнародної науково-

практичної конференції, м. Київ, 17–18 лютого 2021 р. Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2021. С. 52-55.

9. Куцовол К.В. Оціночні поняття як складова понятійного апарату права соціального забезпечення України. Тенденції розвитку науки трудового права та права соціального забезпечення: тези доповідей учасників міжнародної наук.-практ. конф. (м. Київ, 23 квітня 2021 р.) Київ: «Освіта Україна», 2021. С. 90-93.